

EGY MAGYAR VONATKOZÁSÚ LENGYEL KÉZIRATRÓL

London ma is a történészek egyik kincsestára. A második világháborús lengyel–magyar kapcsolatok kutatói számára a londoni lengyel intézmények, főként a Sikorski tábornokról elnevezett Lengyel Intézet és Múzeum (Polish Institute and Sikorski Museum), valamint az ún. Studium Polski Podziemnej (Polish Underground Movement [1939–1945] Study Trust) tartogat számunkra érdekes anyagokat. Bizonyítékul szolgálhat erre az a kézirat is, amelyre az alábbiakban szeretném felhívni a figyelmet.

Az e két intézményben folytatott – sajnos rövid ideig tartó – kutatásaim idején a Sikorski-levéltár vezetőinek segítségével folytán került birtokomba az alábbi kézirat másolata, amelynek érdekességéhez, azt hiszem, nem fér kétség. Mégis, mivel egy nem teljesen kidolgozott, félig kész kéziratról van szó, megjelentetésére csak a szerző jóváhagyásával és némi átdolgozás után lenne lehetőség. A kézirat címe: *Bázis Budapesten. Az Ország és a londoni Központ közötti katonai kapcsolatok kirendeltsége. Fedőnév: „Romek”, „Liszt”*. (Baza w Budapeszcie. Placówka wojskowej łączności Kraju Centrala w Londynie. Kryptonimy: „ROMEK”, „LISZT”). A szerző: dr. Leonidas A. B. Kliszewicz. Feltehetően Nottinghamban él. A kézirat elkészítésének dátuma: 1982.

Kliszewicznek több tanulmánya jelent meg a bukaresti és a stockholmi lengyel *bázisok* munkájáról. Ennek a kéziratnak a nyomtatásban való megjelenéséről viszont nem tudunk. Oka lehet ennek azonban az is, hogy ez a bázis messze túlnőtt jelentőségében a többin, és a feltárt anyag rendkívül érzékenyen érinti a második világháborús lengyel politikai élet belső ellentéteit, külkapcsolatait, és az egyes személyek tevékenységére is igen bonyolult fényt vet. (A szerzőnek a mű írásakor valószínűleg nem volt módjában a magyar neveket és számos magyarországi adatot ellenőriznie.)

Ez a 200 gépelt oldalt meghaladó, 22 oldalas névmutatóval ellátott, rendkívül gazdagon dokumentált anyag nem elsősorban a Magyarországra menekültek helyzetéről, éles belső ellentéteikről nyújt gazdag és részletes képet (bár erre is érdekes utalások történnek), hanem arról az eddig csak felületesen ismert vagy sejtett tevékenységről, amit a budapesti – az emigráns kormány által kiküldött – lengyel katonai és részben politikai szervezetek folytattak, illetve arról a funkcióról, amit Budapest az emigráns kormány és legfelsőbb katonai vezetés, valamint a lengyelországi ellenállási mozgalom közötti vérkeringés biztosításában, kapcsolattartásban játszott.

A kézirat értékét emeli, hogy számos olyan dokumentumot is közöl – teljes szövegeket –, amelyekre ugyan utalások történtek a különböző forráskiadványokban, de eddig nem kerültek nyilvánosságra. Nemcsak a budapesti katonai bázis összetételének és struktúrájának, személyi állományának változásait közli a szerző, de a fedőneveket, a változó sifre kódjait és egyéb rejtjeleket. Utóbbiak természetesen *elsősorban* a lengyel kutatók számára felbecsülhetetlen értékek.

1939 szeptemberének tragikus eseményei következtében érthető, hogy Magyarországon, a magyar–lengyel közös határ jelentősége megnőtt a menekülő lengyel katonák tízezreinek a szemében. Mindazok a zavaros, homályos elképzelések, amelyek Lengyelországban a német megszállás alatt valamilyen módon a harc továbbfolytatásának

lehetőségeit mérlegelték, számításba vették Magyarországot, a magyar társadalom lengyel menekültek iránti együtt érző magatartásában rejlő esélyeket.

Kliszewiczről megtudjuk, hogy Karaszewicz-Tokarzewski tábornok – mint az később kiderült – némileg öntevékenyen már november elején megbízta Maria Gleb-Koszanskát egy, az Ország (az Ország nagybetűvel minden esetben a megszállt Lengyelországot és az ottani katonai ellenállást jelzi) és Budapest közötti közvetítő állomás megszervezésével. Ez az akció, mivel az új lengyel kormány megvonta bizalmát Tokarzewskitől, nem folytatódott. Eközben azonban már szerveződött az emigráns kormány és hadvezetés irányítása alatt álló, új, illegális katonai, illetve ellenállási hálózat. Ebben igen fontos szerepet kaptak azok a katonai és politikai bázisok, átmenőállomások, amelyeknek feladata volt a kapcsolattartás biztosítása az Ország és a Központ (emigráns kormány elnevezése) között: rádiós kapcsolat, levelezés, futárok továbbítása, pénzek átcsempészése, nem egy esetben fegyvereké is, specialisták kiképzése stb., de többnyire hozzájuk tartozott az adott országban tevékenykedő vagy az onnan Lengyelország felé irányuló katonai felderítés is.

Ezeknek a katonai bázisoknak a helye, szerepe a háború során változott, ezalól kivételt egyedül a lengyel emigráns kormány és hadvezetés I. számú bázisa, a „Romek”, később „Liszt” képez, amely bár nem zökkenőmentesen, s több átszervezést megélve, egészen 1946-ig működött Budapesten, igen jelentős szerepet vállalva a lengyel katonai ellenállásnak, illetve a lengyeleknek a német megszállók elleni háborújában.

A szerző szerint, amit néhány más visszaemlékezés is alátámasztani látszik, az I. számú katonai bázis 1939 késő őszi alakult. Ami biztos: a Kliszewicz kéziratában közzétett dokumentumok azt tanúsítják, hogy első parancsnokát, Alfred Krajewskit (fedőnevei: Adam Polesinski, Adam Korab, Jasiencyk) 1939. december 12-én készítették fel Párizsban, itt kapta meg a részletes instrukciókat. Feltehetően ebben a jegyzőkönyvben és instrukciókat tartalmazó okiratban szerepel először maga az elnevezés is; Bázis I. „W” „Romek”. Jelentőségét bizonyítja, hogy Krajewski megbízólevelét Kazimierz Sosnkowski tábornok és Sikorski tábornok, miniszterelnök, főparancsnok írták alá.

A kézirat túlnyomó része 1940–1941-es anyagokat ismertet. A háborúnak ebben az időszakában még kedvezőbbek voltak a kapcsolattartás feltételei, elősegítette ezt a diplomáciai futárszolgálat, a követség megléte, Magyarország sajátos semleges magatartása stb. Ezzel is magyarázható, hogy a kéziratból szinte napról napra nyomon követhetjük a bázis kialakulásának folyamatát, a konspiráció rendkívüli bonyodalmaival. A szervezést nem annyira a magyar hatóságok nehezítették, sokkal inkább az új helyzetre való felkészületlenség, az anyagi feltételek hiánya, a kis hatósugarú rádióadók problémája és ezer más nehézség, ami valóságos dokumentumregény módjára bontakozik ki a kézirat lapjairól. Sosnkowski tábornok, aki ekkor a Związek Walki Zbrojnej (Fegyveres Harci Szövetség) főparancsnoki tisztét töltötte be az emigráns kormány mellett, leveleiben már 1940 januárjában és azt követően rendszeresen és sürgetően kéri számon a „Romek” zökkenőmentes működését és dinamikusabb kiépülését. A kormánykiküldöttek jelentéseikben időnként el is marasztalják a bázist szervezési hiányosságai és a konspiráció feltételeinek nem kellő betartása miatt.

Nagy hatósugarú rádióadók hiányában az emigráns kormány és hadvezetés közti kapcsolattartás számára ebben az időszakban szinte a futárszolgálat volt az egyetlen járható út. S ha a hazai ellenállás szervezése ekkor nem is játszott olyan nagy szerepet a kormány tevékenységében, mint a franciaországi hadseregszervezés, a bázisok, s elsősorban a budapesti bázis jelentősége így is igen nagy volt.

A futárutak megszervezésén és a kapcsolatok biztosításán, a levelezés továbbításán, specialisták kiképzésén túl a bázisra hárult az a feladat is, hogy elősegítse és felgyorsítsa a Sikorski-kormányjal szemben álló, magukat annak alá nem vető, különböző katonai szerveződések feltárását és felszámolását Magyarország területén. Ez számtalan félreértést, s a későbbiekben nemkívánatos belső ellentéteket eredményezett.

Kliszewicz beszámol azokról az ambiciózus tervekről is, amit a bázis vezetői kezdetben tápláltak, bár Sosnkowski ezeket gyorsan leállította. Tervbe vettek egy szinte ipari méretű hamis dokumentumokat gyártó részleg kialakítását, ahol nagyobb volumenben készíthették volna az iratokat, és megvizsgálták egy baktériumtenyésztéssel foglalkozó laboratórium felállításának a lehetőségét is.

A legtovább és a legnagyobb gyakorlati lehetőséggel egy leszállópálya kiépítésének a terve élt. A leszállópálya részben ejtőernyősök, illetve szükség esetén küldemények szállítását biztosította volna. Ehhez a tervhez többször visszanyúltak. 1941 kora tavaszán a Központ azzal a kérdéssel fordult a bázishoz, hogy kutassa ki, lenne-e lehetőség az Alföldön egy ilyen leszállópálya kialakítására. 1943 decemberében – a lengyelországi felkeléssel kapcsolatos tervek részeként – a Központ felszólítására elő is készítettek Egertől 18 km-re északra a 438-as földrajzi hosszúságon egy leszállópályát. A kéziratból kitűnik, hogy ugyanakkor Howie, a magyarországi ellenállási mozgalomban szerepet játszó angol ezredes „NATAL” kóddal szintén előkészített egy leszállópályát. Ez az angol elhárítás vonalán futott, s bár a bázis parancsnoka tudott róla, a két szerveződés egymástól független volt. Később Kiskunlacháza szerepelt a leszállópálya kialakításának tervében. Hogy ezek közül bármelyiket is igénybe vették volna, Kliszewicznek erre nézve nincsenek adatai. Mindenesetre úgy tűnik, még 1945 elején is felmerült ez a terv.

Arra vonatkozóan, hogy a magyar hatóságok hogyan fogadták ezt a sokszor nagyon rosszul leplezett katonai szerveződést, Kliszewicznek a kezdeti időszakból csak nagyon kevés és közvetett anyaga van. 1940. május 29. és június 2. között Belgrádban konferenciát tartottak a katonai bázisok és kirendeltségek képviselői, ahol részben a felszámolás veszélye esetén való visszavonulás lehetőségeit és a konspiráció feltételeit tárgyalták meg. A konferencia anyaga megjelent az „Armia Krajowa w dokumentach” című forráskiadvány I. kötetében (London 1970.). A kézirat is innen idézi Krajewski beszámolójának néhány sorát: „Kezdeti időszakban a magyaroknak a lengyelekhez és a lengyel ügyszóhoz való viszonyát nagy jóindulat jellemezte. Jelenleg azonban meg kell mondanunk, hogy a lengyel ügy Magyarországon a likvidáció legutolsó stádiumába került. Ez természetesen a bázis munkamódszerének teljes megváltoztatását vonja maga után.

Jelenleg a bázis parancsnoka a szigorúan konspiratív hálózat kiépítésének fázisában van, a helyi kapcsolatok segítségével.

Nem könnyíti meg a bázis munkáját az a számtalan és sokszínű lengyel csoportosulás (placówka), amelyiknek mindegyike saját felderítő és kémelhárító hálózat kiépítését ambicionálja, és természetesen önálló kapcsolatot keres az Országgal...”

A kézirat szerzője nem értékeli az elhangzottakat, kétségtelen azonban, hogy a konzultációk, majd a követség bezárásának a veszélye már 1940 elején rombolóan hatott az itt dolgozó lengyelek hangulatára. A német nyomás egyre inkább érzékelhetővé vált a magyar–lengyel viszony alakulásában. A lengyel katonák tízezreinek határokon való átcsempészése a magyar hatóságokat mind gyakrabban kényszerítette látszólagos szigor mutatóására. Hozzájárulhatott ehhez a magyar kormány elbizonytalanodása a háború várható alakulása miatt is.

c A katonai bázis életében új konfliktus forrásává vált 1940 májusában az emigráns kormány által létrehozott politikai kirendeltség felállítása, amely az emigráns Belügyminisztérium irányítása alatt állt. 1940. május 29-én érkezett Franciaországból Budapestre Edmund Fietz (Józef Fietowicz néven) a budapesti politikai bázis kiépítésének és vezetésének a megbízatásával.

A konspiráció bonyolult, sokszor tévesen értelmezett körülményei, a két szervezet közötti rivalizálás, amely nem egy esetben a denúciálás gyanúját sem nélkülözte, az elkövetkező években állandóan nehezítette a két szervezet rendkívül fontos működését. A kézirat igen gazdagon illusztrálja ennek az ellentétnek és egymás ellen dolgozásnak a káros következményeit, idézi azokat az utasításokat, amelyek a legfelsőbb katonai és kormányzati szervek és Sikorski részéről a két szervezet megbékélésére és az együttműködés formáinak kialakítására vonatkoztak. Világosan kitűnik ezekből az anyagokból, hogy itt nem két szervezet egyszerű rivalizálásáról volt szó, hanem a háttérben az a politikai küzdelem és bizalmatlanság húzódott meg, amely a Sikorski tábornok szanációs-ellenességéből és a volt lengyel hadsereg pišsudskista tisztikara iránti ellenszenvből fakadt. 1940–1941-ben különösen agresszíven képviselte ezt St. Kot, az emigráns kormány belügyminisztere, akinek Sikorskira is erős befolyása volt.

Az alábbiakban idézzünk néhány bekezdést a kézirat 33–35. oldalairól:

1940. október 24-én Fietz, a budapesti politikai kirendeltség vezetője az alábbi táviratot küldte Kot miniszternek: „Azok az erős támadások, amelyek engem a menekültek körében lévő olyan szanációs körök, mint Piasecki, Lipinski, Wendorf és mások, valamint néhány kormánytag körében bizalmat élvező szanációs tényező, mint pl. Billewicz és Jasiewicz részéről érnek – akik a fő szállítói a szanációs röpiratoknak az Országba és a táborokba, Svájcig bezárólag –, elérték a kulminációs pontot.

Néhány héttel ezelőtt arról értesített Longin, a bázis parancsnoka, hogy Rakontól (a lengyelországi katonai ellenállás parancsnoka) azt az utasítást kapta a bázis, tegyék lehetővé Fietowicz számára, hogy saját futárokkal rendelkezzen – ezentúl a bázis futárait kell, hogy használja. Ugyanakkor a bázis helyettes parancsnoka, Billewicz azzal fenyegetett, hogy a magyarok vagy a németek le fogják tartóztatni futárait, s hogy aki Fietowicz részére dolgozik, hazaárulást követ el. Feltételezem, hogy ez csak az ijesztgetés módszere, amit megérkezésem pillanatától kezdve alkalmaznak velem szemben – amiről nem is fogok írni, maradjon ez az én titkom. Ezek a fenyegetések ma szomorú tényré váltak. A magyar elhárítás letartóztatta két futáromat. Ha nem tudom kiszabadítani őket néhány nap leforgása alatt, rövidesen Berlinben találják magukat. A fentieket szolgálati kötelességből jelentettem, ugyanakkor kijelentem, hogy a felelősséget nem vállalom, mivel a viszonyokról időben jelentettem és megfelelő következtetéseket is levontam. – Fietowicz.”

A fenti jelentést eljuttatták Sosnkowskihoz, aki tisztázás végett elküldte azt a „Romek” parancsnokának.

„A budapesti viták eljutottak Sikorski tábornokhoz is, és arra készítették, hogy végül is személyesen interveniáljon. November 5-én táviratot küldött a »W« expozitúra vezetőjéhez Budapestre, azzal az utasítással, hogy annak tartalmával ismeresse meg Bezeg ezredet és Fietzet.

Sikorski tábornok ebben arról szól, hogy tudomására jutott, milyen tarthatatlan intrikákra és konfliktusokra került sor a katonai bázis és a Belügyminisztérium politikai kirendeltsége között. Utasít, hogy azonnal hagyjanak fel ezekkel a civakodásokkal, és mindkét kirendeltség kezdjen hozzá a harmonikus együttműködéshez. Különösen a ka-

tonai tényezők figyelmét hívta fel arra, hogy ne akadályozzák Fietz munkáját, hanem adják meg neki és ügynökeinek a védelmet és az őszinte együttműködést. Ennek a parancsnak a pontos és felelősségteljes végrehajtásáért a »Romek« bázis parancsnokát tette felelőssé.” Ilyen és ehhez hasonló levélváltást hosszasan idézhetnének a kézirat lapjairól.

A viták és a sokszor eszközökben sem válogató csoportok közti ellentétek továbbra sem enyhültek. Változó erővel folytak az egész háború ideje alatt, s többnyire presztízs-okokra vezethetők vissza. A politikai intrikákon túl az ellenállási mozgalomban játszott vezető szerep volt a tét. A kéziratban közölt jelentésekből, táviratokból azonban világosan kiérezhetők azok az indulatok is, amelyek a két vezető politikus: Sikorski tábornok, kormányfő és Sosnkowski tábornok, volt szanációs politikus között feszültek. Maga az a tény is, hogy Sikorski főparancsnoki minőségében helyettesének és a hazai ellenállás vezetőjének a nagy tekintélyű Sosnkowskit választotta, kifejezetten ez utóbbi ellenőrzésének a lehetőségét szolgálta.

Kot belügyminiszter egyenesen azzal vádolja a „Romek” katonai bázist és rajta keresztül a katonai hatóságokat, hogy „szabotálják a politikai kapcsolatok kirendeltségének szükségleteit, nehézségeket támasztanak a futárok és anyagok átszállítása terén, s hogy olyan jelentések állnak rendelkezésére, amelyek azt bizonyítják, hogy ez rosszakarattól és nem a nehézségek miatt következett be. Kot... kifejezte azt a gyanúját, hogy a »Romek« a kapcsolatok terén elősegíti a szanációsok munkáját...”

A bázis sorsa 1940 nyarán komoly veszélybe került. Krajewskit a magyar hatóságok letartóztatták, s bár novemberig még ő volt a bázis hivatalos parancsnoka, de ehhez a munkájához már nem tért vissza. Felszámolásra került a II. számú bázis, a „Bolek”, amely Romániában tevékenykedett. Úgy tűnik, a növekvő nemzetközi nehézségek következtében a bázisok egész struktúrája átszervezésre került. Mindez jelentősen befolyásolta a bázis további munkáját és növekvő szerepét.

Kliszewicz az átszervezéssel kapcsolatban a következőket írja: „azok az ellentétek, amelyekről korábban szó volt, a »Romek« bázis és a budapesti politikai kirendeltség között, engedményre kellett hogy vezessenek az egyik fél részéről. Az egyezség kísérletének áldozatául ez esetben a »Romek« bázis parancsnoka, Krajewski ezredes esett. Felmentették funkciójából (bár azt ténylegesen júliusi letartóztatása óta már nem töltötte be), helyére a bázis parancsnokául Rostworowski ezredest, a »Bolek« eddigi parancsnokát nevezték ki... A bázis áttért a konspirációs munkára... A munka fontosságára tekintettel Sosnkowski utasította Rostworowski ezredest, hogy minél hamarabb vegye át új funkcióját...” Mint tudjuk, erre különböző nehézségek következtében csak 1941 januárjában kerülhetett sor.

A katonai bázis tevékenységének zavarai fokozódtak a budapesti lengyel követség bezárásával. Megszűnt az a háttér, amelynek segítségével a konspirációs munka némileg leplezhető volt. Gondot okozott az is, hogy a bázis beosztottjainak többsége nem tudott magyarul, s nagyon nehezen tudta legalizálni itt-tartózkodását. A jelentések két-három hónapos késéssel jutottak el a Központhoz, így számtalan félreértésre és alaptalan bírálatra került sor a főparancsnokság részéről. Rostworowski megkísérelte a különböző lengyel vagy nemzetközi szervezetekbe való beépülést. Így főként a YMCA-ban sikerült megvetniük a lábukat. Rostworowski hivatalát a lengyel könyvtár leple alatt alakította ki. Legfontosabb feladatának a rádió-összeköttetés kiépítését tekintette. Miután a követség megszűnt, ami az ottani rádióadók működését is ellehetetlenítette, az angol követség segítségét vette átmenetileg igénybe.

A kézirat többé-kevésbé pontosan tartalmazza azokat a jelentéseket is, amelyekből következtetni lehet, milyen összegek jutottak el Magyarországon keresztül a lengyel ellenállás vezetőihez. Sok százezer dollár és aranykorona vándorolt a futárok révén a Központtól az Országba, többnyire el is érve a címzettet. Csak egy példát: a Központ Rówecki tábornokhoz intézett 1941. márciusi táviratából megtudjuk, hogy 1940 decemberében „Romek” milyen összeg átutalására kapott utasítást az Ország számára:

Féliks révén	50 000 dollár
Wiesława révén	115 000 dollár
Rozwadowski révén	10 000 dollár
Rawicz révén	105 000 dollár
összesen	280 000 dollár

Természetesen az összegek nem havi rendszerességgel érkeztek. Sok pénz el is veszett, különösen a francia összeomlást követően, a lengyelek körében elmélyülő reményvesztés idején.

1941 nyara és kora ősze után igen válságossá váltak a bázis tevékenységének a körülményei. A jugoszláviai események megnehezítették az addig viszonylag biztosítottnak tűnő futárút használatát. A Szovjetunió bekapcsolódása a háborúba, majd az emigráns kormányban bekövetkezett változások – Sosnkowski lemondása – bizonytalanná tette a bázis helyzetét. A sorozatos letartóztatások elsősorban a politikai képviselőket érintették, átmenetileg Fietowicz is börtönbe került. Az angol diplomáciai testület visszavonása Magyarországról ellehetetlenítette a konspirációs tevékenység egyik legjelentősebb támaszpontját.

Rostworowski 1942. január 1-jén részletes beszámolót küldött a bázis munkájáról. Kliszewicz szerint ez az utolsó igazán részletes jelentés. Ezt követően lelassult a kapcsolat, legalábbis 1942-ből nagyon kevés dokumentum maradt fenn. Júniusban a „Romek” elnevezést „Liszt” váltotta fel. Az I. számú bázis jelzés továbbra is változatlan. Az újabb letartóztatások következtében Rostworowski kénytelen volt elhagyni Magyarországot, feladatát júniusban Franciszek Matuszczak vette át, helyettese Dr. Henryk Dąbrowski lett. A „Romek” és a Központ között az utolsó levélváltásról 1942 októberéből tesz említést a kézirat. A rövid jelentésből láthatjuk, hogy a „Romek” ebben az évben nagyon nehéz helyzetben volt. Magyarország német befolyás alatt állt, s bár maguknak a magyaroknak a lengyelekhez való viszonya igen kedvező volt, mégsem tudtak minden esetben a saját elképzeléseik szerint cselekedni. Ezekhez a nehézségekhez párosultak a letartóztatások, amelyek ugyan nem tették lehetetlenné sem a politikai képviselő tevékenységét, sem a bázisét, de nagy zavarokat okoztak. A bázist a teljesen át kellett szervezni. Mindezek a következtében, amihez még hozzájárult a Jugoszlávián és Törökországon keresztül vezető utak járhatatlanná válása, a bázis eredményei igen szerényekké váltak, ami a Honi Hadsereg (1942 februárjától a ZWZ új neve – Armija Krajowa – Sz. K.) szükségleteinek igen komoly károkat okozott.

Az 1943-as év sem kezdődött nagyon biztatóan. A fennmaradt első jelentések február végi, március eleji dátumúak. A Honi Hadsereg főparancsnoka 1943. március végén azal a kéréssel fordult a Központhoz, hogy az I. számú bázist, a „Romek”-et rendeljék közvetlen irányítása alá, amihez rövidesen meg is kapta a katonai főparancsnokság beleegyezését. Ez nem jelenti azt, hogy a „Romek” kapcsolata megszakadt a Központtal, az a továbbiakban is fennállt, sőt bizonyos javulást is mutatott, ám nemegyszer az Ország

és Központ közötti vitákhoz is vezetett. Az elkövetkező időszak dokumentumaiból – amelyeket a kézirat ismét bőven idéz – világosan következik, hogy a budapesti bázis jelentősége megnőtt a lengyelországi ellenállási mozgalom felkelési elképzeléseiben.

Érdekes, hogy a Budapestről érkező jelentések a lengyelek iránti viszony javulásáról számolnak be, különösen „a katyni gyilkosságok feltárását követően”. Úgy tűnik, megszűnt a bázis parancsnokának és munkatársainak állandó megfigyelése. Ugyanakkor felerősödött a német felderítés a lengyelek körében.

Beszámolnak a jelentések a lengyel tisztek körében kiépülő katonai szerveződésről (Korkozowicz ezredes; lásd erről: Barátok a bajban Bp. 1985). Ugyanakkor panaszkodnak a fecsegésről, a bizalmatlanságról a lengyel menekültek körében. Utalásokat találunk a magyarországi lengyel elhárítás tevékenységéről és természetesen továbbiakban is gazdagon illusztráltak a polgári és katonai szervezetek közötti személyi ellentétek.

A bekövetkezett tragikus változások következtében (Rowecki tábornok letartóztatása, Sikorski miniszterelnök, főparancsnok tragikus halála) Sosnkowski tábornok veszi át a főparancsnokságot, Tadeusz Bór-Komorowski pedig a Honi Hadsereg főparancsnokságát. Komorowski 1943. augusztus 31-i 220 sz. rendeletében a következő feladatokkal bízta meg a „Romek” bázist:

„a) Az Ország és a Központ közötti közvetlen futár- és rádiókapcsolat fenntartása és közvetítés a Központ felé a szárazföldön,

b) a katonai tevékenység fokozott szervezése a táborok területén konspirációs, felkelést előkészítő feladattal,

c) fokozni a tisztek átcsempészését az Országba,

d) informálásom a katonai és politikai helyzetről, a bázis területén és Magyarországon végbement eseményekről.

A legközelebbi jövőben nem várok komoly eredményeket a magyarországi bázis tevékenységétől, az alábbi okok miatt:

a) a bázis vezető apparátusa nagyon kevésbé harcrakész,

b) kedvezőtlen körülmények, a Gestapo Magyarországra gyakorolt nyomása következtében,

c) az ottani Polonia, és a katonák körében hasonlóan meglévő belső ellentétek, viták és politikai gyűlölködések, öntudatlan fecsegések, pletykák, az általános fegyelem hiánya és a rossz magatartás következtében.

d) hiányoznak az Országba visszatérni akaró önkéntesek.

Speciális felhívást tettem közzé az ottani táborok tisztjeihez. A fennálló helyzet ellenére súlyt helyezek arra, hogy jobban birtokunkba vegyük e területet; a bázis parancsnoka erőfeszítéseket tesz, hogy azoknak az alapvető instrukcióknak a szellemében töltsse be feladatát, amelyet a magyarországi bázis számára dolgozok ki.”

Bár az elkövetkező időszakra vonatkozóan nem szerepelnek a kéziratban a bázis számára készült utasítások, a Honi Hadsereg főparancsnokának 1943 nyarán végrehajtott ún. „Tokaj” akciója bizonyítja a kapcsolatok rendkívüli megélénkülését és kiterjedését. A bázis–Ország–Központ kapcsolattartás Budapest–Varsó–Honi Hadsereg és magyar hadvezetés közötti kapcsolattá szélesedett. Andrzej Sapieha személyében 1943 nyara végén a Honi Hadsereg az emigráns kormány jóváhagyásával közvetlen képviselőt küldött Budapestre, aki többször tárgyalt Szombathelyi Ferenc vezérkari főnökkel, Bethlen István gróffal, Chorinnal, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnökével stb. A tárgyalások dokumentumai rendelkezésünkre állnak és rövidesen megjelennek magyarul is.

A kéziratból további érdekes adatokat kapunk a magyar ellenállásban ismert angol Howie ezredessel való együttműködésről, a jugoszláviai ellenállási mozgalom különböző árnyalataival való kapcsolatok kiépítésére is történnek utalások. Részletesen dokumentált a Honi Hadsereg magyarországi egységének kiépítése, szervezeti struktúrája.

Magyarország és a lengyel emigráns kormány közötti kapcsolatok felélénkülése is tükröződik a kézirat lapjain, annak ellenére, hogy a külügyi kapcsolatok megfigyelése nem tartozott a katonai bázis feladatai közé. A jelentésekben számtalan jelzés van arra, hogy Magyarország német megszállása küszöbön áll, és figyelmeztetés arra vonatkozóan, hogy a német elhárítás figyelni a lengyel menekült szervezeteket, beépült azokba stb.

1944 márciusa tragikus következményekkel járt a magyarországi lengyel menekültek és a lengyel emigráns kormány magyarországi szervezeteire, képviselőire nézve is. A tömeges letartóztatások és kivégzések a magyar dokumentumokból is ismertek. A katonai bázis, bár rendkívül nehéz körülmények között, tovább folytatta munkáját. A közvetett úton Londonba eljuttatott beszámolók révén meglehetősen pontosan nyomon követhető, mi is történt a német megszállást követő órákban, napokban. Júliusban konszpicációs okokból a „Romek”, „Liszt” nevet „*Pestka*”-ra változtatták. 1944 júliusából, augusztusából még táviratváltás nyomaira is bukkant a kézirat szerzője, bár maga is leírja, hogy sok esetben csak utalások történtek erre. A rádiókapcsolat is megnehezült. Kísérletek történtek a kapcsolatok déli irányból való kiépítésére stb. 1944 őszén Howie ezredes elhagyta Magyarországot, és az ő jelentéséből sikerült képet kapni a bázis helyzetéről, erre utalnak azok a kísérletek, hogy a BBC-n keresztül próbáltak utasítást adni a „Romek” számára („Greetings from Karol” 0720, 1115, 1745.). A kézirat utal még néhány más jelentésre is, így pl. Dr. Soóséra, amelyek legalábbis utalások formájában érintik a bázis tevékenységét.

1944 októberétől nem maradt fenn a Bázisra utaló anyag, bár 1946-os felszámolásáig működött – írja Kliszewicz. A kézirat ismerteti az 1944–1945-ös személyi állományt, a letartóztatottak és kivégzettek listáját.

Rendkívül nehéz egy viszonylag sokrétű, gazdagon dokumentált kézirat rövid bemutatása. Számtalan számunkra, magyarok számára is érdekes momentum maradt ki a beszámolóból. Szándékom elsősorban a figyelemfelhívás volt, amit annak a reményében tettem, hogy támogatást nyerek a szerzővel vagy megbízottjával való kapcsolatfelvétellel annak érdekében, hogy az anyag magyar fordításban is hozzáférhetővé váljon. A kézirat nyelvi (magyar névírások stb.) hibái, a helyismeret hiányából származó elírások könnyen korrigálhatóak.

Az anyag megjelenése annál is fontosabb lenne, mert segítségével számos olyan hibát kijavíthatnánk, amelyek a téma magyar feldolgoásaiban találhatóak.